

הקומה השלישית בבניין 'ביקור חולים'

אריה גרייבסקי

במאמרו של ישראל פריידין 'ביקור חולים פרושים' בירושלים, מחברה לבית חולים, קתדרה, 27 (תשמ"ג), עמ' 118 מובא תצלום של בניין בית-החולים בעיר העתיקה. בכתובית שמתחתיו נאמר כי 'בימינו הקומה השלישית של הבניין אינה קיימת יותר — התמוטטה ברעש 1927'. בבית זה, בקומתו השלישית שאיננה עוד, התגוררה משפחתי עד שנת 1931. מתי אפוא נהרסה קומה זו? שכנה נוצרייה, שהכירה את אחי שרגא, אמרה לו אחרי מלחמת ששת הימים, כי קומה זו הרסו אחרי 1948.

כאותו מאמר, בעמ' 119, מובאת תמונה של 'בית החולים "ביקור חולים" בעיר העתיקה — מראה מן החזית'. גם כאן נראות שלוש קומות. חציה התחתון של הקומה הראשונה, שהיה מתחת לפני האדמה, שימש כחדר-מתים. חציה העליון היה חדרו של אבי, פנחס גרייבסקי ז"ל,* שעבד כ'סופר' בית-החולים במשך כארבעים שנה, וכאן כתב את 'מגזני ירושלים', 'זכרון לחובבים ראשונים', 'בנות ציון וירושלים', פירמאנים ועוד. הקומה האמצעית היתה מחלקת נשים; ואילו הקומה השלישית אמורה היתה לשמש חדר-ניתוחים. אולם למעשה, ניתוחים כבר נערכו בבניין החדש שכרחוב הנביאים, אליו עבר בית-החולים בשנת 1925. אחר ההעברה שימש הבניין בעיר העתיקה לחולים כרוניים ונשא שלט 'בית-חולים למתנוונים', עד לנפילת הרובע היהודי במאי 1948.

* פנחס גרייבסקי (1873-1941) עסקן וסופר ירושלמי, התמסר לשימור ולפרסום חומר היסטורי לתולדות הישוב היהודי בארץ-ישראל. פרסם על חשבונו כמאתיים חוברות המכילות חומר חשוב ביותר לחקר 'הישוב הישן'.

חידוש בכל מחיר?

יוסי בן-ארצי

ריבוי החוקרים והגידול בידע כתולדות ארץ-ישראל בעת החדשה, הראויים כמוכּן לברכה, מביאים לעתים את החוקרים לנסות למצוא חידוש בכל עניין שבו הם עוסקים, כאילו אין די בעצם תוספת הידע המובאת במחקרם. הרצון לחדש הוא חיובי לכשעצמו, והוא מן הכוחות המניעים את המדע, אך הרצון לחדש בכל מחיר, גם אם מדובר רק בראייה צרה וסובייקטיבית ביותר, עלול להוביל למסקנות מוטעות.

חלק נכבד ממאמרו של אורי שפר, 'מושב עובדים בנחלת-יהודה (תרע"ג – 1913)', ואף עצם כותרת המאמר, הם פרי הרצון לחידוש כזה.¹ שפר מנסה להביא את חוקרי תולדות ההתיישבות למסקנה, כי טעות היתה בידם עד היום, בראותם בנהלל את מושב העובדים הראשון, וכי יש להקדים ולראות בנחלת-יהודה את ראשון המושבים. וכל-כך למה? משום שקבוצה מסוימת מקרב תושבי נחלת-יהודה ('הירקנים') דגלה בחלק מן הרעיונות שלימים היו לעקרונות מושב-העובדים, ואף היתה מודעת לעצם המושג שהלך והשתרש באותה עת, לכאורה – חידוש. אך מן המאמר עולה, כי למעשה אין מדובר ביישום עקרונות מושב-העובדים כבר בנחלת-יהודה, אלא במאבק מתמיד של קבוצת מיעוט: 4 מתוך 25 המשפחות שנועדו למושב-הפועלים נמנו עם קבוצת ה'ירקנים', והן לא הצליחו כלל להפוך את המקום למושב-עובדים על-פי עקרונות סדורים ותקנון מחייב. למעשה, גם ל'ירקנים' לא היה המושג ברור לאשורו. הם היו אמנם אמונים על דעותיהם של ברל כצנלסון ויצחק וילקנסקי, ואף דגלו בחלק מן העקרונות שנועדו לתקן את אשר נעשה במושבי-פועלים אחרים, ובעיקר בעין-גנים. אך, למעשה, לא הגשימו אף פעם את רצונם, וכאשר היתה נחלת-יהודה למושב-עובדים, כבר לא היו ה'ירקנים' במקום (פרט לאחד).

נחלת-יהודה הוקמה כמושב-פועלים ('משופר' לאור לקחי עין-גנים), וכזו היתה למעשה לכל אורך התקופה שבה עוסק המאמר. בהקמתה היו אמנם ליקויים ושגיאות, ובכלל זה ההטרוגניות של המתיישבים, שיצרה מלכתחילה ניגודי אינטרסים בין החקלאים לבין בעלי המקצוע, אך מתיישביה היו כולם פועלים שכירים, כפי שחייבו עקרונות מושב-הפועלים.

בחללו של היישוב אכן כבר ניסרו רעיונות חדשים. וילקנסקי קבע אמנם בשנת 1914, כי 'לא מושבי פועלים דרושים לנו כי אם מושבי-עובדים', אך היו אלה רעיונות היוליים וגישושי דרך. לכלל ניסוח מלא ומחייב של צורת התיישבות על כל היבטי הקיום שלה, הגיע מושב-העובדים רק עם מאמרו של אליעזר לייב יפה (1919), שעל בסיסו התארגנו קבוצות התיישבות להקמת מושבים.² מאמרו של יפה הוא אמנם בגדר סיכום לדברים, לדיונים ולחיפושי דרך מלפני המלחמה, אך הוא היה זה שקבע את התבנית שעל-פיה נערכו ההכנות להקמת מושב-העובדים. בשאיפות ובמאווי

1 המאמר ראה אור בקתדרה, 53 (תשרי תש"ן), עמ' 85-106.
2 א"ל יפה, ייסודם של מושבי עובדים, יפו תרע"ט.

יוסי בן-ארצי

הלב של ה'ירקנים' בנחלת-יהודה קשה מאוד לראות מעשה שהקדים את זמנו, ומחייב את ההיסטוריוגרפיה להעניק לו הכרה שכזו.

מכאן יוצא, שאל לנו למהר ו'לחקן' את ההיסטוריה, או ללמדה אחרת. נהלל היה ונותר מושב-העובדים הראשון שעלה על אדמתו ויישם בה דרך התיישבותית מוגדרת ומגובשת. המושג 'מושב-עובדים' אכן היה מוכר כבר בשנת 1912 ואילך, ומיעוט מאנשי נחלת-יהודה גם דגלו בו באופן כולל (ומגושם), אך בכך שוב אין כל חידוש.

ואגב, בהערה 39 במאמרו רומז שפר ל'חידוש' נוסף: קבוצה קטנה בתוך המושב התארגנה על בסיס שיתופי לפרק-זמן קצרצר (חודש?), מעשה שהיה שגרה באותם ימים, ואף במושבות הוקמו 'שיתופים' מעין אלה. שפר, לשיטתו, רואה בכך 'נסיון ראשון ליצירתו של מעין מושב-שיתופי'. האמנם?

עבורו אי-הנסיגה מתל-חי היתה מובנת מאליה' – תגובה

אורי ברנר

במאמרו, 'עבורו אי-הנסיגה מתל-חי היתה מובנת מאליה', קבע נקדימון רוגל כי שיניתי מלה באחד ממכתבי יצחק טבנקין, שנכתב בשנת 1920, בימי תל-חי. השינוי הוא, כי במקום 'אם', קראתי (וכתבתי) 'אך'. והוא מוסיף, כי ייתכן שעשיתי זאת על-מנת לנקות את טבנקין 'אפילו מאבק ספק של תבוסתנות'.¹

אני מניח שרוגל קרא את החוברת, שממנה מובאים הדברים, במלואה. האמנם לא נתקל בשגיאות דפוס רבות לאורך כל החוברת? האם לא עלה אפוא על דעתו, כי 'אך', שנדפסה 'אם', איננה אלא שגיאת דפוס בלבד?

רוגל לא חשב לנכון לברר אתי פרט זה, ודומני שגם נהנה מן המטעמים שיכול היה לעשות ממנו, ולהפנותם נגדי.

בשנת 1976 הייתי טירון במסירת חומר להדפסה. 'יד טבנקין' עמדה אז בראשית דרכה בתחום הפרסום בדפוס (במכונת-כתיבה פשוטה!), ואני, שעבדתי אז בקיבוץ, אף לא קיבלתי להגהה עותק של החומר המודפס. כאשר נמסרה החוברת לידי, תקנתי מיד את כל השגיאות, כולל 'אם' במקום 'אך' (ורשימת התיקונים שמורה עימי), אך לא הרשיתי אז לעצמי לדרוש הדפסה חדשה. ולגופו של עניין.

א. לי לא היה כל צורך לשפר את תדמיתו האקטיוויסטית של טבנקין. טבנקין נושם אקטיוויזם בכל דבריו ומעשיו בפרשת תל-חי. אולם הוא היה גם ריאליסט שחשב, ואמר, כי לא מספיק להביע דעה ולהכריז כי נסיגה מיישובי הצפון תסכן את עמידת כל היישוב היהודי בארץ, כיוון שקומץ האנשים המחזיק שם מעמד לא יוכל להמשיך ולעמוד שם לאורך זמן ואסור להפקירם! לפיכך, יש לתת להם במהירות את התנאים שיאפשרו, ריאלית, את עמידתם במערכה, והם: תגבור בכח-אדם, כסף לקיומם המייד, אמצעי ייצור ונשק.

לדעת טבנקין, זכות התנועה לקרוא ליישובי הצפון להחזיק מעמד תלויה בתגבור זה, והוא התמסר אישית למשימה זו בתחום פעילותו אז (יישובי הגליל התחתון). לשם מטרה זו פנה אל ראשי התנועה ביהודה, ויש, לפיכך, לקרוא את דבריו כך:

מהמשתחררים² יהיו, אם הרבה [לכל היותר] 50 איש. נחוצים עוד 65 איש לכל הפחות מהארץ, והם הכרחיים. ובכן, צריך לפי דעתי לעבור תיכף את המקומות³ לשלוח את האנשים למעלה [לגליל העליון]... פה מגליל אני מקוה יעלו 30 איש. כמספר הזה לכל הפחות צריך לעלות מיהודה... ותבינו כי אין אפשרות לשמור על המקומות ועל

1 נ' רוגל, "עבורו אי-הנסיגה מתל-חי היתה מובנת מאליה", קהדרה, 52 (תמוז תשמ"ט), עמ' 182. לפרסום מכתבו של טבנקין ראה: א' ברנר, יצחק טבנקין ב'הגנה' עד 1924 (מחברות-מחקר, ב' [יד טבנקין]), אפעל 1976, עמ' 28.

2 מן הגדרד העברי. 3 היישובים ו/או מקומות העבודה.

33. שאלה: האם התחייבותיך איננה נכונה? האם תוכל להשיב לי על שאלתי? האם תוכל להשיב לי על שאלתי? האם תוכל להשיב לי על שאלתי?

ויג. והם השיבוני. פה לגליל אני מקוה יעלו 30 איש. כמספר הזה לכל הפחות צריך לעלות מיהודה. ואת הכסף צריך לשלוח לכל הפחות בשביל המשלוח ולא לחכות עד שיעלו המשתחררים, גם עם יעלו נחוצים אנשים לעזרה ונחיינו כי אין אפשרות לשמור על המקומות ועל השלמות וכן הלאה. הם מעטים, ומזה כל הצרה. ועוד: צריך שידעו העולים את המצב, - שיעלו רק ברצונם ובהכרה, ואם המשתחררים מסופקים ובוחרים בין מקום ומקום תעזבו... אותם במנוחה. ילכו למקומות עבודה שלנו ונעלה אנחנו. והעיקר, אין לדחות ליום. כבר איחרנו - וכל יום

השלמות⁴ וכך הלאה. אם לא - קוראים את אנשי כפר גלעדי ותל חי בחזרה. הם מעטים ומזה כל הצרה.

ב. רוגל מאשים אותי, כי השמטתי מהנוסח של טבנקין את המלים: 'ואל תדפיסו מדברי אלה'. אכן לא ציטטתי מלים אלה מן המכתב שכתב טבנקין ב-10 בפברואר, אך בסך-הכל לא ציטטתי ממנו אלא שבע שורות.⁵ עובדה היא שלא מחקתי את המלים הללו מן הנוסח של המכתב ששלח טבנקין כעבור יומיים (כלומר, ב-12 בפברואר).⁶ קשה לדעת למה בדיוק הן מכוונות. שכן בין התנאי לקריאה בחזרה של אנשי הצפון לבין המלים הללו יש 18 שורות, גרושות עניינים אחרים. אודה, שהתפעלתי מן הכשרון וזריזות העט של רוגל, שתקף את ההשמטה ופירש את משמעותה על-פי שילוב קטעים משני מכתבים שונים, ולא הזכיר שהמלים מופיעות בציטוטי מן המכתב המאוחר יותר.

ג. למלה 'מקומות' במכתבי טבנקין בימי תל-חי⁷ יש שני פירושים: פעם אחת - כפר גלעדי ותל-חי (פעמיים הן נקראות 'הנקודות'), ו-8 פעמים - מקומות עבודה (ארבעה ביהודה, שלושה בגליל התחתון ופעם אחת: מקומות עבודה ויישובים בהכללה).

ד. במכתב מאותה תקופה (כנראה מאי 1920)⁸ כתב טבנקין לבן-גוריון: 'תבין גם מכתבתי המבולבלת...'.⁹ ואכן, כזו היתה כתיבתו גם במכתביו-ועקבותיו בפברואר 1920¹⁰ לשלוח תגבורת דחופה ליישובי הגליל העליון. הנוסח של המכתבים שפורסם ב'קונטרס' נערך על-ידי ברל כצנלסון ו/או מרדכי קושניר. ובעריכה לפרסום מידי היה עליהם לשקול היבטים שונים; וביכתובה מבולבלת' דרושה גם פרשנות של העורך. אני לא ערכתי את מכתביו של טבנקין, הכתובים כפי שאדם מדבר, ונראים כמבולבלים; ופירשתי אותם כמבטאים נאמנה את דעותיו וסערת רוחו באותם ימים.

4 מקומות העבודה ושלמות הקבוצות והמוסדות.
 5 ברנר (לעיל, הערה 1), עמ' 13.
 6 שם, שם, נספח ג, עמ' 29.
 7 שם, שם, עמ' 13, 28, 29.
 8 שם, שם, עמ' 33, שורה ראשונה.
 9 שם, שם, עמ' 31, שורה רביעית מלמטה.
 10 ראה: שם, שם, נספחים ב רג.